

28.09.2026

MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTIDA INKLYUZIV MUHITNI BOSHQARISHNING UZLUKSIZ SIKLI

Axrarova Gulrux Gulamkadirovna

Uchtepa tumani MMTB tasarrufidagi 531-sonli davlat maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori,
MTTDMQTMOI mustaqil tadqiqotchisi

Tel: +998 99 845 10 40

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23238573>

Annotatsiya: Maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotida inklyuziv ta’lim muhitini boshqarish alohida tadbirlar majmui emas, balki ehtiyojni aniqlash, jamoaviy rejalashtirish, pedagogik va muhit moslashuv, mutaxassislararo hamkorlik, monitoring hamda korreksion qarorlarni o‘z ichiga oluvchi uzluksiz boshqaruv sikli sifatida tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, maktabgacha ta’lim, boshqaruv sikli, boshqaruv mexanizmi, individual rivojlanish, konsilium, monitoring, adaptiv muhit, oilaviy sheriklik.

Аннотация: В статье управление инклюзивной образовательной средой дошкольной образовательной организации рассматривается как непрерывный цикл, включающий выявление потребностей, командное планирование, педагогическую и средовую адаптацию, междисциплинарное взаимодействие, мониторинг и корректирующие управленческие решения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дошкольное образование, цикл управления, механизм управления, индивидуальное развитие, консилиум, мониторинг, адаптивная среда, семейное партнерство.

Abstract: The article examines the management of an inclusive educational environment in a preschool organization as a continuous cycle involving needs identification, collaborative planning, pedagogical and environmental adaptation, interdisciplinary cooperation, monitoring and corrective management decisions.

Keywords: inclusive education, preschool education, management cycle, management mechanism, individual development, multidisciplinary team, monitoring, adaptive environment, family partnership.

Zamonaviy maktabgacha ta’lim tizimida inklyuziya alohida ta’lim ehtiyojlari mavjud bo‘lgan bolani oddiy guruhga qabul qilish bilangina cheklanmaydi. Mazkur jarayonning mazmuni bolaning mashg‘ulotlarda, o‘yin faoliyatida, tengdoshlari bilan muloqotda hamda kundalik hayotiy vaziyatlarda to‘laqonli ishtirokini ta’minlay oladigan pedagogik va boshqaruv sharoitlarini yaratish bilan belgilanadi. Shu ma’noda inklyuziv ta’lim muhiti bolaning individual imkoniyatlari, ta’lim mazmuni, pedagogik yondashuvlar, mutaxassislar ko‘magi, moddiy-resurs ta’minoti hamda oila bilan hamkorlikning o‘zaro uyg‘unligi asosida shakllanadigan murakkab tizim hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbarining vazifasi esa mazkur tarkibiy qismlarni yagona maqsadga yo‘naltirish, tashkilotdagi mavjud to‘siqlarni o‘z vaqtida aniqlash, resurslardan oqilona foydalanish, pedagog va mutaxassislarning hamkorlikdagi faoliyatini yo‘lga qo‘yish hamda erishilgan natijalarni muntazam tahlil qilib borishdan iborat bo‘ladi. [5; 7]

O‘zbekistonda inklyuziv ta’limni rivojlantirishga qaratilgan huquqiy va tashkiliy asoslarning izchil shakllanib borayotgani ushbu yo‘nalishdagi boshqaruv faoliyatiga yangi talablarni qo‘ymoqda. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda inklyuziv ta’lim alohida ta’lim ehtiyojlari

28.09.2026

va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta’lim oluvchilar uchun teng imkoniyatlarni ta’minlashga qaratilgan ta’lim shakli sifatida e’tirof etilgan. Maktabgacha ta’lim tizimida qabul qilingan keyingi me’yoriy-huquqiy hujjatlar esa bolalarning ehtiyojlarini kompleks baholash, tegishli ta’lim shakliga yo’naltirish, pedagoglarning kasbiy faoliyatiga qo’yiladigan talablarni aniqlashtirish hamda individual rivojlanishni rejalashtirish kabi masalalarni amaliy jihatdan mustahkamladi. Shu sababli bugungi kunda muammo faqat tegishli me’yorlarni belgilash bilan emas, ularni maktabgacha ta’lim tashkilotining kundalik faoliyatida ishlaydigan yaxlit boshqaruv mexanizmiga aylantirish bilan bog’liq. [1; 2; 3; 4]

Inklyuziv ta’lim muhitini samarali boshqarish bolaning ehtiyojlarini aniqlashdan boshlanib, unga mos pedagogik yordamni rejalashtirish, ta’lim muhiti va didaktik vositalarni moslashtirish, mutaxassislar faoliyatini muvofiqlashtirish, erishilgan natijalarni kuzatish va zarur hollarda qabul qilingan qarorlarni qayta ko’rib chiqishni nazarda tutadi. Mazkur jarayonda bolaning tashxisi yoki rivojlanishidagi qiyinchiliklarni qayd etishning o’zi yetarli emas. Pedagogik boshqaruv nuqtayi nazaridan bolaning qaysi faoliyatda ko’proq qiyinchilikka duch kelayotgani, unga qanday sharoit zarurligi, qaysi yordam turi uning ishtirokini oshirishi va mavjud imkoniyatlaridan to’liqroq foydalanishiga yordam berishi muhim ahamiyat kasb etadi. [5; 6; 7]

Alohida ta’lim ehtiyojlari mavjud bo’lgan bola to’g’risidagi ma’lumotlar turli manbalardan shakllanadi. Psixologik-tibbiy-pedagogik komissiya xulosasi, pedagogik kuzatuvlar, mutaxassislar tavsiyalari va ota-onalarning fikrlari o’zaro uyg’un holda ko’rib chiqilgandagina bolaning kundalik ta’lim faoliyatiga mos keladigan aniq rivojlanish maqsadlarini belgilash mumkin. Individual rivojlanish xaritasi ham rasmiy hujjat sifatida emas, pedagogik faoliyatni boshqarishga xizmat qiluvchi amaliy vosita sifatida qo’llanilishi lozim. Unda bolaning ustuvor ehtiyojlari, kutilayotgan natijalar, qo’llaniladigan yordam shakllari, mas’ul shaxslar va kuzatuv muddati sodda hamda tushunarli shaklda ifodalanishi maqsadga muvofiq. Shundagina mazkur hujjat tarbiyachi, logoped, maxsus pedagog, psixolog va ota-onaning hamkorlikdagi faoliyatini bir yo’nalishga olib keladi. [3; 6]

Inklyuziv muhitni shakllantirishda pedagogik va muhitiy moslashtirish alohida o’rin tutadi. Bunda jismoniy to’siqsizlikni ta’minlashning o’zi yetarli bo’lmaydi. Didaktik materiallarning bolaning imkoniyatlariga mosligi, topshiriqlar hajmi va murakkabligi, faoliyat sur’ati, muloqot usullari, zarur hollarda alternativ kommunikatsiya vositalaridan foydalanish, kichik guruhlarda ishlash imkoniyati, assistiv vositalar hamda bolaning hissiy holatini me’yorlashtirishga yordam beradigan qulay sharoitlar ham e’tiborga olinishi kerak. Muhimi, har qanday moslashtirish bolani umumiy guruh faoliyatidan ajratishga emas, uning shu faoliyatdagi ishtirokini kengaytirishga xizmat qilishi zarur. [5; 7]

Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi inklyuziv jarayonning natijadorligi ko’p jihatdan mutaxassislar o’rtasidagi hamkorlikka bog’liq. Tarbiyachi, logoped, maxsus pedagog, psixolog, tibbiy xodim va rahbar bir bola bilan turli yo’nalishlarda ishlashi mumkin. Biroq ularning faoliyati yagona maqsadga bog’lanmasa, ko’rsatilayotgan yordamlar parchalanib ketishi ehtimoli yuqori bo’ladi. Shu sababli psixologik-pedagogik konsiliumni faqat hujjatlarni ko’rib chiqish yoki muammoni qayd etish shakli sifatida emas, balki jamoaviy rejalashtirish, vazifalarni taqsimlash va natijalarni muhokama qilish maydoni sifatida tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunday uchrashuvlarda bolaning kamchiliklari bilan bir qatorda uning kuchli tomonlari, qiziqishlari, muvaffaqiyatli faoliyat turlari va mavjud pedagogik resurslardan qanday foydalanish mumkinligi ham muhokama qilinishi zarur. [6; 7]

28.09.2026

Inklyuziv muhitni boshqarishda rahbarning kasbiy kompetensiyasi alohida ahamiyatga ega. Umumiy menejerlik ko‘nikmalarining mavjudligi inklyuziv ta’limni samarali boshqarish uchun har doim ham yetarli bo‘larmaydi. Rahbar alohida ta’lim ehtiyojlarining pedagogik mohiyatini tushunishi, mutaxassislar o‘rtasida vazifalarni muvofiqlashtira olishi, individual rejalashtirish jarayonini tashkil qilishi, ota-onalar bilan sheriklik munosabatlarini yo‘lga qo‘yishi hamda rivojlanish haqidagi ma’lumotlardan boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydalana olishi lozim. Shu jihatdan rahbarlarning inklyuziv boshqaruv kompetensiyasini amaliy keyslar, mentorlik, tajriba almashish, faoliyatni kuzatish va reflektiv tahlil orqali rivojlantirib borish muhimdir. [4; 5]

Kadrlar salohiyati bilan bir qatorda resurslarning mavjudligi va ulardan foydalanish mexanizmi ham muhim o‘rin tutadi. Barcha maktabgacha ta’lim tashkilotlarida logoped, psixolog, maxsus pedagog va boshqa tor mutaxassislarni doimiy shtatda saqlash imkoniyati mavjud bo‘lmashligi mumkin. Ayniqsa, chekka hududlarda bu masala yanada murakkab tus oladi. Bunday vaziyatlarda hududiy resurs markazlari, bir nechta tashkilotga xizmat ko‘rsatadigan mobil mutaxassislar guruhi, masofaviy konsultatsiya, oliy ta’lim muassasalari bilan metodik hamkorlik hamda amaliy superviziya tizimi mavjud resurslardan samaraliroq foydalanishga imkon beradi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbari o‘z hududida mavjud xizmatlar va mutaxassislar haqida aniq ma’lumotga ega bo‘lsa, bolaga zarur yordamni tezroq va maqsadli tashkil eta oladi. [5; 6]

Ota-onalar bilan hamkorlik inklyuziv ta’lim muhitining ajralmas tarkibiy qismi hisoblanadi. Amaliyotda ota-ona ayrim hollarda bola haqidagi ma’lumotni yetkazib beruvchi yoki mutaxassis tomonidan tayyorlangan tavsiyani bajaruvchi tomon sifatida ko‘riladi. Aslida esa oila bolaning kundalik xulqi, qiziqishlari, muloqot usullari, hissiy reaksiyalari va uy sharoitida samarali bo‘layotgan yordam shakllari haqida muhim ma’lumotga ega. Shu sababli ota-onaning individual rivojlanish maqsadlarini belgilash, yordam usullarini muhokama qilish va natijalarni baholash jarayonida faol ishtirok etishi inklyuziv boshqaruvning muhim sharti hisoblanadi. Oila bilan sheriklik munosabati shakllanganda tashkilot va uy sharoitidagi pedagogik ta’sirlar o‘zaro uyg‘unlashadi. [6; 7]

Inklyuziv ta’lim sifatini baholashda monitoringning mazmuni ham qayta ko‘rib chiqilishi lozim. Faqat hujjatlarning mavjudligi, zarur jihozlarning o‘rnatilgani yoki inklyuziv guruhlar soniga tayangan baholash bolaning real ta’lim tajribasini to‘liq ifodalamaydi. Maktabgacha ta’lim tashkilotida bolaning mashg‘ulotlardagi faolligi, tengdoshlari bilan muloqoti, mustaqil harakat qilish imkoniyati, pedagog tomonidan qo‘llanayotgan moslashtirish usullarining samaradorligi, mutaxassislar o‘rtasidagi hamkorlik va ota-onalarning qoniqishi kabi jihatlar ham muntazam kuzatib borilishi kerak. Monitoringdan olingan ma’lumotlar hisobot tayyorlash bilangina cheklanib qolmay, pedagogik usullar, individual yordam mazmuni, resurs taqsimoti va boshqaruv qarorlarini qayta ko‘rib chiqishga asos bo‘lishi lozim. [5; 6]

Shu nuqtayi nazardan inklyuziv ta’lim muhitini boshqarish bir martalik rejalashtirish yoki nazorat jarayoni emas, doimiy ravishda yangilanib turadigan tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Bolaning rivojlanishidagi o‘zgarishlar, guruhdagi vaziyat, pedagogning ehtiyoji yoki oilaning fikri boshqaruv qarorlariga ta’sir qilishi mumkin. Demak, qayta aloqa inklyuziv boshqaruvning yakuniy nuqtasi emas, balki keyingi qarorlar uchun yangi axborot manbai vazifasini bajaradi. [5; 7]

Maktabgacha ta’lim tashkilotidagi inklyuziv boshqaruvning barqarorligi strategik maqsadlarning aniqligi, ishtirokchilar vazifalarining muvofiqlashtirilishi, pedagoglarni metodik

28.09.2026

qo‘llab-quvvatlash, resurslarning ehtiyoj asosida taqsimlanishi, oila bilan sheriklik va natijaga yo‘naltirilgan monitoringning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq. Mazkur yo‘nalishlardan birortasining sust ishlashi boshqa tarkibiy qismlarning samaradorligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Masalan, zamonaviy jihozlarning mavjudligi pedagog ularni qanday va qachon qo‘llashni bilmasa, kutilgan natijani bermaydi. Xuddi shuningdek, malakali mutaxassislar mavjud bo‘lsa-yu, ularning tavsiyalari yagona reja asosida muvofiqlashtirilmasa, bolaning umumiy rivojlanishidagi o‘zgarishlar yetarli darajada sezilmasligi mumkin. Shu sababli inklyuziv boshqaruvning sifati resurslarning alohida-alohida mavjudligi bilan emas, ularni bolaning manfaatlari atrofida birlashtira olish bilan belgilanadi. [5; 6]

Maktabgacha ta’lim tashkilotlari amaliyotida bolaning individual ehtiyojlari, kuchli tomonlari, ustuvor rivojlanish maqsadlari, pedagogik moslashtirish usullari, mas’ul mutaxassislar, oilaning ishtiroki va kuzatuv natijalarini bir joyda aks ettiruvchi ixcham boshqaruv xaritasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday vosita ortiqcha hujjatlashtirishni kuchaytirmasdan, aksincha jamoa faoliyatini bir yo‘nalishga keltirishga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, ichki monitoringda bola qamrovi bilan cheklanmasdan, uning real ishtiroki, rivojlanish dinamikasi, moslashtirish sifati, jamoaviy hamkorlik va oilaning qoniqishi kabi mezonlarga tayanish boshqaruv qarorlarining aniqligini oshiradi. [5; 6]

Maktabgacha ta’lim tashkilotida inklyuziv muhitni shakllantirishni boshqarish bolaning mavjud tizimga moslashuvini talab qiladigan jarayon sifatida emas, balki ta’lim tashkilotining o‘zini bolaning imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos ravishda takomillashtirib boradigan tizim sifatida tushunilishi kerak. Bunday yondashuvda boshqaruvning asosiy natijasi inklyuziv guruhning rasmiy mavjudligi emas, balki har bir bolaning guruh hayotida mazmunli ishtiroki, rivojlanishidagi ijobiy dinamika va o‘z imkoniyatlarini namoyon qila olishidir. Ana shunday yondashuv maktabgacha ta’limda inklyuzivlikni alohida tadbirlar majmuasidan barqaror pedagogik va boshqaruv amaliyotiga aylantirish imkonini beradi. [5; 7]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 25-yanvardagi “Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’lim olishlarini tashkil etish va ularni reabilitatsiya qilish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 46-son Qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 8-iyuldagi “Maktabgacha ta’lim tashkiloti pedagogining kasbiy standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 423-son Qarori.
5. OECD. Supporting Inclusion in Early Childhood Education and Care // Reducing Inequalities by Investing in Early Childhood Education and Care. Paris: OECD Publishing, 2025.
6. UNICEF Uzbekistan. Legislation and Policy Review of Inclusive Education in Uzbekistan. Policy Brief.
7. UNESCO. Early Childhood Care and Education: What You Need to Know.